

In de etalage

De stabiliteit van opvattingen voor en tijdens de COVID-19 pandemie

Tim Reeskens, Quita Muis, Inge Sieben, Leen Vandecasteele, Ruud Luijkx en Loek Halman

This is the accepted peer-reviewed version of the following article: Reeskens, T., Muis, Q., Sieben, I., Vandecasteele, L., Luijkx, R., & Halman, L. (2021). De stabiliteit van opvattingen voor en tijdens de COVID-19 pandemie. *Mens en Maatschappij*, 96(1), 129-132.

When citing the article, please use the final version available at

<https://doi.org/10.5117/MEM2021.1.010.REES>

Oorspronkelijk artikel: Reeskens, T., Muis, Q., Sieben, I., Vandecasteele, L., Luijkx, R., & Halman, L. (2020). Stability or change of public opinion and values during the coronavirus crisis? Exploring Dutch longitudinal panel data. *European Societies*, doi: 10.1080/14616696.2020.1821075

Hoe tragisch het coronavirus en haar gevolgen ook mogen zijn, voor sociale wetenschappers vormt de pandemie een uitstekende kans om enkele maatschappelijke fenomenen te bestuderen. In ons onderzoek wilden we nagaan in welke mate deze crisis een invloed heeft op de waarden en maatschappelijke oriëntaties van de Nederlanders. Wetenschappelijk inzichten rond de vorming van waarden stellen namelijk dat kernwaarden erg stabiel zijn, zelfs wanneer we geconfronteerd worden met negatieve gebeurtenissen. Waarden zoals religiositeit, politieke ideologie, en zelfs opvattingen over hoe democratieën zouden moeten werken, zijn gesocialiseerd op erg jonge leeftijd en vrij immuun voor verandering. Maatschappelijke oriëntaties, zoals politiek vertrouwen en beleidsvoorkeuren, zijn dan weer meer volatiel omdat zij een afspiegeling zijn van de omstandigheden waarmee we geconfronteerd worden. Wanneer het economisch slecht gaat, dan verliezen mensen hun vertrouwen in de politiek.

Zoals dit voorbeeld aangeeft, zijn veel inzichten op dit domein verworven door te kijken naar de veranderende economische context. De invloed van een unieke gebeurtenis zoals een pandemie op maatschappelijke oriëntaties zijn karig, waardoor er al eens wordt verwezen naar inzichten naar de maatschappelijke gevolgen van terroristische aanslagen of natuurrampen om een idee te krijgen over hoe waarden en maatschappelijke oriëntaties worden beïnvloed in tijden van tegenspoed. Daaruit leren we trouwens dat gebeurtenissen van dergelijke omvang ook wel een invloed kan hebben op de kernwaarden, die geacht worden vrij stabiel te zijn. Kortom, er zijn voldoende

ingrediënten aanwezig om de invloed van COVID-19 op de houdingen van de Nederlanders te toetsen.

Onderzoeksaanpak

Om de stabiliteit of volatiliteit van waarden en maatschappelijke oriëntaties na te gaan, is paneldata noodzakelijk. Als onderdeel van de 2017 bevraging van de European Values Study hebben in het tweede deel van dat jaar (september 2017-januari 2018) ongeveer 2000 participanten van het LISS Internetpanel een relatief omvangrijke vragenlijst ingevuld. De vragenlijst bevat een breed scala aan kernwaarden (religiositeit, politieke ideologie, postmaterialisme en opvattingen over democratie). Maar ook wat betreft maatschappelijke oriëntaties, zijn verschillende opvattingen bevraagd die we kunnen opdelen in ‘makkelijke issues’ waar voorkeuren doorgaans erg stabiel zijn (zoals opvattingen over gendergelijkheid, opvattingen over immigratie, opvattingen over de verzorgingsstaat), ‘evaluaties’ (zoals politiek vertrouwen), en ‘moeilijke issues’ waar onze voorkeuren wat meer inspanning vereisen (zoals opvattingen over dataprivacy).

Juist omdat we in 2017 mensen via het LISS Panel hebben bevraagd, bestond de mogelijkheid om de deelnemers opnieuw te benaderen. Deze mogelijkheid hebben we genomen tijdens de ‘intelligente lockdown’. Middels steun van NWO Corona ‘fast track data’-financiering hebben we een selectie gemaakt uit de oorspronkelijke vragen om te komen tot een vragenlijst van ca. 10 minuten. Deze vragenlijst is in mei 2020 aangeboden aan de oorspronkelijke deelnemers van het panel (tezamen met een aandeel nieuwe respondenten om de steekproef te vergroten voor bijkomende analyses). Uiteindelijk hebben er ongeveer 1300 respondenten de vragenlijst van 2017 én van mei 2020 ingevuld.

We zijn op twee manieren nagegaan of hun antwoordgedrag eerder stabiel dan wel grillig was, namelijk door het meten van overeenstemming in hun antwoordgedrag (kendall’s tau-b), en de richting van een mogelijke verschuiving in hun opvattingen (t-toets). De analyses zijn gecorrigeerd met post-stratificatiegewichten gebaseerd op de verdeling van leeftijd, gender, opleidingsniveau en regio.

Bevindingen

De analyses tonen aan dat een aantal opvattingen zijn verschoven tijdens de ‘intelligente lockdown’ van mei 2020 in vergelijking met de 2017 dataverzameling. Echter, deze veranderingen liggen grotendeels in lijn met de theoretische uitgangspunten. Religiositeit en politieke ideologie, waarvan een hoge mate van stabiliteit verwacht kon worden, tonen ook een hoge mate van overeenstemming tussen de twee bevragingen. Opvattingen over dataprivacy (een ‘moeilijke’ politieke voorkeur) is daarentegen sterk veranderd tussen de twee meetpunten. Dit is niet verrassend, aangezien dataprivacy veel aandacht kreeg tijdens de eerste golf (door de corona-app) en waarbij verschillende argumenten worden afgewogen. Binnen dit continuüm van ‘kernwaarden’ naar ‘moeilijke issues’ zien we dat veel opvattingen de stabiliteit of volatiliteit vertonen die theoretisch werd voorgeschreven.

Toch zijn er ook verschuivingen die bijzonder inzichtelijk zijn over hoe de samenleving heeft gereageerd op de crisis. Nederlanders schenken meer vertrouwen in de traditionele politieke instituten (overheid en parlement) en maatschappelijke instellingen (onderwijs en gezondheidszorg). Die verhoogde democratische steun wordt gecombineerd met een antidemocratische reflex: in vergelijking met 2017 verwachten de Nederlanders meer betrokkenheid van experts in de besluitvorming en zelfs in een sterke leider die zich niet hoeft te verantwoorden aan het parlement. Onze bevindingen bevestigen tegelijkertijd het ‘rally effect’ waarbij meer steun gegeven wordt (vaak emotioneel) aan politieke instellingen in tijden van crisis, alsook nuanceren ze bepaalde geluiden die stellen dat de coronacrisis wel eens een zegen zou kunnen zijn voor de democratie en democratische legitimiteit.

Implicaties en een blik op de toekomst

De bevindingen van ons onderzoek zijn interessant voor zowel sociale wetenschappers als beleidsmakers. Voor de eerste groep bevestigen de resultaten bestaande inzichten over de stabiliteit van waarden en de volatiliteit. Desondanks zijn er toch enkele antidemocratische verschuivingen in de voorkeuren van de Nederlanders ten tijden van de ‘intelligente lockdown’ in de richting van meer autocratisch en technocratisch beleid. Ook al kan deze verschuiving geduid worden door de ‘externe shock’ waarmee ons land (en de wereld in het algemeen) werd geconfronteerd, het draagt ook bij aan een beter begrijpen van de vorming van waarden en maatschappelijke voorkeuren.

Voor beleidsmakers zijn deze bevindingen ook erg inzichtelijk, omdat de bevindingen onderschrijven dat een zorgwekkende verschuiving van waarden en maatschappelijke opvattingen is uitgebleven. Enerzijds toont dit aan dat de Nederlandse bevolking door de band genomen erg veerkrachtig is wanneer een crisis van deze omvang zich aandient. Anderzijds geeft de verhoogde politieke legitimiteit die we terugvinden in ons onderzoek weer dat de Nederlanders het gevoerde beleid door de overheid en het OMT onderschrijft. Een belangrijke kanttekening blijft echter of deze legitimiteit eerder emotioneel dan wel rationeel was.

Ons onderzoek eindigt dus met een aantal vraagtekens, waarvan we enkele in de nabije toekomst kunnen wegstrepen. In oktober 2020 heeft namelijk een tweede COVID-19 bevraging plaatsgevonden onder de deelnemers van het LISS Internetpanel, om na te gaan of de verhoogde politieke legitimiteit van tijdelijke aard was, dan wel een langdurig karakter heeft. Daarnaast hebben in het maatschappelijke debat ook meer kritische geluiden de bovenhand genomen die niet enkel de legitimiteit in vraag stellen, maar ook polarisatie in de samenleving lijken te vergroten. Vervolgonderzoek of de maatschappelijke oriëntaties van verschillende secties van de bevolking zich ook sterker uitkristalliseren, moet ook hier meer licht op werpen.